

UOT 78.03

FAZİL ƏSƏDOV*

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ BƏSTƏKAR ARİF MƏLİKOV

Arif Məlikov, yaradıcılığın 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərində formalaşan görkəmli Azərbaycan bəstəkarıdır. A.Məlikov dünya musiqi sənətinə parlaq bir bəstəkar kimi daxil olmuşdur. A.Məlikov yaradıcılığında musiqi sənətinin demək olar ki, bütün janrlarına müraciət etmişdir. A.Məlikov bəstəkarlıqla yanaşı peşəqoş fəaliyyətini də davam etdirir. Bəstəkar eyni zamanda gözəl dirijor və rəssamdır. Bəstəkarada dirijorluğa olan məhəbbət onun maestro Niyaziyə olan rəğbətindən irəli gəlmişdir. O, bir çox ölkələrdə öz əsərlərinin dirijoru kimi çıxış etmişdir.

A.Məlikov öz yaradıcılığının təbiətinə görə simfoniyacıdır. A.Məlikovun əsərləri onun yeni formalar, yeni konstruktiv yollar axtarışını əks etdirməklə müəllifin yaradıcılığının genişmiqyaslı olduğunu və rəngarəngliyini nümayiş etdirir. Simfonik, vokal və kamera-instrumental əsərlərinin müəllifi olan A.Məlikov hələ öz yaradıcılıq yolunun başlanğıcında "Məhəbbət əfsanəsi" baletini ilə ümumdünya şöhrəti qazanmışdır.

Açar sözlər: Arif Məlikov, ovorkestr, musiqi, bəstəkar

Arif Məlikov, yaradıcılığın 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərində formalaşan görkəmli Azərbaycan bəstəkarıdır. A.Məlikov dünya musiqi sənətinə parlaq bir bəstəkar kimi daxil olmuşdur. Onun qiymətli xoşbəxt tale düşmüşdür. O, artıq 27 yaşında "Məhəbbət əfsanəsi" baletinə görə dünya şöhrəti tapır.

Arif Cahangir oğlu Məlikov 13 sentyabr 1933-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Gənclik illərində xalq musiqisi onu xüsusilə cəlb etmiş və o, tardə çalmağı öyrənmişdir. A.Məlikov musiqi təhsilini Bakı musiqi məktəbinin Azərbaycan xalq çalğı alətləri fakültəsində almışdır. Rus, Avropa və Sovet klassik musiqisi ilə, habelə Ü.Hacıbəyovun yaradıcılıq irsi ilə tanışlıq onun qarşısında böyük yaradıcılıq imkanları açmışdır. A.Məlikov hələ musiqi məktəbində oxuyarkən yaradıcılığa marağ göstərmişdir. Musiqi məktəbinin tar sinfini bitirdikdən sonra Şuşada tar xitəsindən dərş deyən A.Məlikov 1953-cü ildə Bakıya qayıdaraq Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bəstəkarlıq fakültəsinə daxil olur. Konservatoriyada A.Məlikov müasir musiqi sənətinin görkəmli nümayəndəsi, bəstəkar Q. Qarayevin sinfində oxuyur. Q. Qarayev bir çox tələbələri kimi, A.Məlikovda da böyük təsir etmişdir. D.Şostakoviçin tələbəsi olan, bütün yeni, aktual musiqiyə çox diqqətli yənaşan, novatorluğa məflun sənətkar Q. Qarayev tələbələrini də asan yolla getməməyə, sənətdə öz yolunu tapmağa alışdırır, onlara xalq musiqisinin incə xüsusiyyətlərini öz əsərlərində yaradıcı surətdə tətbiq etməyi, özünə yüksək tələblərlə yanaşmağı öyrədir. A.Məlikov Q. Qarayevin sinfində söylənən hər sözü fəal surətdə qavrayır, daim öz üzərində işləyir, çox şeyi müstəqil dərk etməyə çalışır. Q. Qarayev ünsiyyət onda fəal yaradıcılıq fəaliyyəti oyadır. Məhz bunun nəticəsidir ki, artıq təhsil illərində o, bir sıra maraqlı əsərlər yazır. Q. Qarayevin sinfində olduğu illərdə artıq o, fortepiano üçün 6 prelüd, skripka üçün pyeslər və s. əsərlərini bəstələyir.

1956-cı ildə Moskvada keçirilən bəstəkarların I qurultayında gənc tələbənin skripka və fortepiano üçün süitəsi səslənir. Qurultayda iştirak edən D.Şostakoviç bu əsərin melodik və harmonik dilini xüsusi qeyd etmişdir. A.Məlikovun tələbəlik dövründə yazdığı əsərlərin içərisində poetik lirikası, orkestrləşdirmənin koloritliliyi ilə diqqəti cəlb edən "Nağıl" simfonik poemasını göstərmək olar. Q. Qarayevin "Yeddi gözəl" və "İldırımli yollarla" baletlərinin premyerası və eyni zamanda S.Prokofyevin "Romeo və Cülyetta", "Zoluşka" baletləri, Stravinskının "Müqəddəs bahar", "Petruşka" baletləri ilə tanışlıq bəstəkarın qarşısında dərin poetik musiqi aləmi açır.

Bütün bunlar onu yeni balet süitəsi yazmağa ruhlandırır. İlk dəfə A.Məlikov bu əsəri Niyaziyə göstərir və maestro bu əsərə yüksək qiymət verir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Niyazi ilə yaradıcılıq ünsiyyəti gənc bəstəkarın formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

1958-ci ildə A.Məlikov diplom işi kimi "I simfoniya" nı təqdim edərək konservatoriyayı bitirmişdir. Bu simfoniya bəstəkarın yetkin əsəridir. Simfoniya dramatik, müəllif fantaziya-sının orijinallığı, orkestr rənglərinin zənginliyi ilə seçilir. Bu simfoniya müəyyən mənada D.Şostakoviç simfonizminin təsiri altında yazılmışdır. Konservatoriyada təhsilini bitirdikdən sonra o, sərbəst yaradıcılıq yoluna qədəm qoyur.

Bəstəkar 1959-cu ildə məşhur Azərbaycan şairi M.Füzulinin 400 illik yubileyi ilə əlaqədar "Füzulinin xatirəsinə" simfonik poemasını bəstələyir. Daha sonra Q. Qarayev artıq müstəqil yaradıcılıq yoluna qədəm qoymuş tələbəsinə "Məhəbbət əfsanəsi" baletini yazmaq üçün S.M.Kirov adına Leningrad (indiki Sankt-Peterburq) Dövlət Opera və Balet Teatrının fəxri sifarişini verir. "Məhəbbət əfsanəsi" baletinin librettosu o vaxtlar Sovet İttifaqında yaşayan məşhur türk şairi və dramaturqu Nazim Hikmətin idi. Nazim Hikmət balet üzərində iş zamanı fəal iştirak etmiş, öz pyesini libretto üçün yenidən işləmişdir. "Məhəbbət əfsanəsi" baletinin premyerası 1961-ci il martın 23-də məşhur S.M.Kirov adına Leningrad (indiki Sankt-Peterburq) Akademik Opera və Balet Teatrının səhnəsində sovet baletmeysteri Yuri Qriqoroviç tərəfindən tamaşaya qoyulmuş, baletin tərtibatı məşhur dekorasiya rəssamı Suliko Virsaladzeyə tapşırılmış, tamaşaya SSRİ xalq artisti Niyazi dirijorluq etmişdir. İlk tamaşadan dərhal sonra D.Şostakoviç yazırdı: "Arif Məlikov istedadlı bəstəkar, onun musiqisi əsl peşəkar musiqidir. Partiturasının dərin musiqi dramaturgiyası, onu daxili inkişafı, qəhrəmanların musiqi səciyyətlərini dəqiqliyi və ifadəliliyi, orkeströvkdə nadir ustalıq, onun xüsusi rəngarəngliyi, çoxlu tapıntılar bu gözəl musiqi əsərini böyük maraqla dinləməyi məcbur edir".

"Məhəbbət əfsanəsi" baletinin musiqisi bir çox Şərq xalqlarının musiqi mədəniyyətinə xas olan melodiya və intonasiyalara əsaslanır. Bəstəkar bunları özünə məxsus incəlik və orijinalılıqla, eyni zamanda musiqi ifadəliliyinin ən müasir vasitələri ilə vermişdir. Baletin partiturasında tam, gərgin, emosional səs axını keçir. Onun musiqisi hadisələrin və qəhrəmanların hərəkətlərinin dərin psixoloji anlamıdır. Bu baletdə A.Məlikov yüksək yaradıcılıq zirvəsinə, maraqlı fantaziya, materialın məntiqi təşkilinə və inkişafına, emosionallığın sərbəst verilməsinə nail olmuşdur ki, bunlar da baletin haqlı olaraq müasir balet sənəti xəzinəsinə daxil olmasına əsas verir. Baletin belə müvəffəqiyyət qazanmasında bəstəkarla yanaşı quruluşçu Yuri Qriqoroviç, rəssam Suliko Virsaladze və dirijor Niyazinin böyük rolu olmuşdur. Ən maraqlısı budur ki, bəstəkar, baletmeyster və rəssam Şərq mövzusunda müasir insanın nəzərindən baxmışlar. Ona görə də səhnədə heç bir təqlid və stilizasiya yoxdur. Azərbaycan xoreografiya tarixinə ifadə vasitələrinin, bu sənətin yeni inkişaf yollarının cəsarətli axtarışının sübutu kimi daxil olan baletin səhno həyatı belə başlanmışdır. Qədim əfsanənin təsirinə şairin verdiyi dərin fəlsəfi mənə, dramatik münəqəşənin kəskinliyi, musiqi vasitələri ilə ifadə edilən insan hisslərinin, ehtiraslarının gücü sonralar bir çox quruluşçuların, xoreoqrafların, dirijorların diqqətini "Məhəbbət əfsanəsi" nə cəlb etmiş və həmin balet indiyə qədər dünyanın 60-a yaxın teatrının repertuarına daxil olmuşdur. Balet keçmiş Sovet İttifaqının bir sıra şəhərlərində, həmçinin xaricdə - ABŞ, Yaponiya, Fransa, İngiltərə, Almaniya və başqa nəhəng ölkələrdə müvəffəqiyyətlə ifa olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir baletlərdən heç biri "Məhəbbət əfsanəsi" baletini kimi belə bir triumf oldə etməmişdir. Deyilənlərdən göründüyü kimi, "Məhəbbət əfsanəsi" baletini gözəl musiqisi, mənə dərinliyi, onun poetik ifadəsi və xüsusən xoreografiya hollinin yeniliyi ilə Azərbaycan balet incəsənətində görkəmli yer tutub milli balet janrını bütün dünyaya tanıtdırdı.

60-cı illərdə A.Məlikov Şərq fəlsəfəsinin, ədəbiyyatının, klassik Azərbaycan musiqisi - muğamın öyrənilməsilə ciddi məşğul olur. Bəstəkar muğamda milli musiqinin qədim təbəqəsi

ilo müasir bəstəkar təfəkkürünün əlaqəsini görür. Bu sintez nəticəsində 6 hissəli "II simfoniya" yaranır. Alfred Şnitke bu simfoniya haqqında belə demişdir: "Əsər formasına görə çox qeyri-adi, bir mövzunun intonasiası ilə birləşmiş 6 kiçik və lakonik hissədən ibarətdir". "III simfoniya" bəstəkarın Yuqoslaviyaya səfərindən sonra yazılmışdır. Simfoniya 4 hissədən ibarətdir və kamera orkestri – 15 ifaçı üçün nəzərdə tutulmuşdur.

"IV simfoniya" 1977-ci ildə simli orkestr üçün yazılmışdır. Simfoniyanın bədihi konsepsiyası Şərq və Qərb musiqi fikrinin 2 nailiyyətinin – muğam ənənəsi və Avropa simfonizminin məhsuludur. Bu simfoniya polifoniyalı mürəkkəb növü olan fuqa keçir. A.Məlikovun yaradıcılıq uğurlarından biri də özbək yazıçısı Ş. Rəşidovun "İki qəlbin kitabı" əsəri əsasında 1982-ci ildə bəstəkar "İki ürayın poeziyası" baletini bəstələyir. Bu balet Ə.Nəvai adına Daşkənd Böyük Teatrında və Kuybişev Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Balet özbək şairi və filosofu Mirzə Abdullqadir Bedilin "Koleda və Modan" poeziyasının librettosu əsasında yazılmışdır. Rəqqasə Koleda və müğənni Modan haqqındakı qədim Şərq əfsanəsi baletdə əsl fəlsəfi ümumiləşdirmə zirvələrinə qaldıraraq sənətin əbədiyyətinin, qüdrətinin rəmzinə çevrilmişdir. Bəstəkarın məhz Bedilin əsərinə müraciət etməsi bu əsərin yüksək humanist ideyaya malik olması ilə bağlı idi. A.Məlikov bu əsərə müasir sənətkar gözü ilə baxmış və "asl məhəbbət ölümlə, qəlib deyil" fəlsəfi fikrini həyata keçirmişdir. Bu baletdə qədim alət olan tamburdan da istifadə olunmuşdur.

1985-ci ildə bəstələnmiş VI simfoniya "Təzadlar" adlanır. Bu da əsərin ideya və struktur məzmununun başa düşülməsinə imkan verir. Simfoniya insanı həyəcanlandıran global problem – Mühəribə və Sülh, Xeyir və Şər problemi qaldırır. Bu simfoniya klassik ənənələrdən, dodekafoniyadan, seriya texnikasından, aleatorikadan, həmçinin muğamlardan istifadə olunmuşdur. A.Məlikov Məşhur türk milyonçusu Doktor Doğramacının sifarişilə "VII simfoniya"sını bəstələyir. Simfoniyanın premyerası Türkiyədə müvəffəqiyyətlə keçir. Diqqətə layiq həldir ki, bu simfoniyanın premyerası üçün Türkiyədə xüsusi konsert zalı tikilmişdir.

A.Məlikov yaradıcılığında musiqi sənətinin demək olar ki, bütün janrlarına müraciət etmişdir. Onun kamera əsərlərindən fortepiano üçün "Mimoletnosti" (1978) əsərini, skripka solo üçün sonatı, 2 fortepiano üçün skersonu və b. əsərlərini göstərmək olar. "Mimoletnosti" əsəri 7 lakonik pyesdən ibarətdir. Bu pyeslər müxtəlif əhval-ruhiyyənin, təəssüratın təəcəssümüdür. Xarakterinə görə müxtəlif olan bu pyeslər dramaturgiya baxımından vahid silsilə təşkil edir. Onları melodiyanın incəliyi, harmonik dilin kəskinliyi, impressionist əhəng birləşdirir. Vokal janrında onun Nazim Hikmətin şeirlərinə yazdığı vokal silsiləni göstərmək olar. Bu silsilə 4 romansdan ibarətdir: "Sən", "Laylay", "Təəssürat", "Mən özümü görmüşəm". Bu romansları bəstəkarın böyük yaradıcılıq uğuru hesab etmək olar. Romanslar melodik şəklin gözəlliyi, harmonik dilin zənginliyi və emosionallığı ilə seçilir. A.Məlikovun yaradıcılığında onun kinofilmlərə və dramatik tamaşalara yazdığı musiqi əhəmiyyətli yer tutur. Buna misal olaraq "26 Bakı komissarı", "Uluduzlar sönmür", "Rüstəm və Zöhrab", "Siyavuş" və b. göstərmək olar. Dramatik teatr tamaşalarından Nəbi Xəzrinin "Əks-ədə", "Torpağa sancılan qılınc" pyeslərinə, Viktor Hüqonun "Qavros", İ.Əfəndiyevin "Rüstəm və Zöhrab", "Natavan" pyeslərinə, Noriman Həsənzadənin "Atabəylər" pyesinə yazdığı musiqiləri göstərmək olar.

A.Məlikov bəstəkarlıqla yanaşı pədaqoji fəaliyyətini də davam etdirir. Hal-hazırda o, Musiqi Akademiyasının professorudur və kafedra müdiri vəzifəsində çalışır. Bəstəkarlıq şöbəsində təhsil alan neçə-neçə gənc nəslin yetişməsinə öz bilik və bacarığını əsirgəmir. A.Məlikov eyni zamanda gözəl dirijor və rəssamdır. Bəstəkarda dirijorluğa olan məhəbbət onun maestro Niyaziyə olan rəğbətindən irəli gəlmişdir. O, bir çox ölkələrdə öz əsərlərini dirijor kimi çıxış etmişdir. "Melodiya" firması tərəfindən onun məhz özünün dirijorluq etdiyi "II simfoniya"sının, romanslarının, kinofilmlərə yazdığı musiqilərinin qramplastinkası buraxılmışdır.

A.Məlikov həm də gözəl əl qabiliyyətinə malikdir. Buna misal olaraq bəstəkarın ABŞ-da "İki ürayın poeziyası" baletinin tamaşasından sonra professor Orel Roberto məsahibəsini göstərmək olar. Professor tamaşada gördüyü taxtın onu heyrətə saldığını bildirdikən A.Məlikov bu taxtın onu öz əli ilə düzəltməyi bildirdi və yenidən müsahibini heyrətə saldı.

Vətənpərvər bəstəkar son illərdə Azərbaycan xalqının başına gətirilən 20 Yanvar faciəsinə, erməni işğalçılarına qarşı öz qəzəbini bildirmiş və bütün bu hadisələri musiqi dili ilə dünya ictimaiyyətinə çatdırmışdır. Bəstəkar təkcə qəlmi ilə deyil, həm də sözü ilə böyük, ali məclislərdə, qurultaylarda öz etiraz səsini ölkə rəhbərləri qarşısında çəkinmədən bildirmişdir. A.Məlikov Azərbaycan xalqının başına gələn müsibətləri, böhtanları, uydurmaları 1994-cü ildə nəşr olunmuş "Mən təqsirləndirirəm" adlı kitabında faktlar və sənədlərlə sübut etmişdir.

90-cı illərdən etibarən bəstəkar 7 saylı simfoniyasını (1995), A.İldırımın sözlərinə əsasən simfonik orkestr üçün "Azərbaycan" balladasını (1995), 8 saylı simfoniyasını (2001), N.Hikmətin sözlərinə III Vokal silsiləsini (2001) və bir sıra tamaşalara, kinofilmlərə gözəl musiqilər yaradır.

A.Məlikov öz yaradıcılığının təbiətinə görə simfoniyaçıdır. A.Məlikovun əsərləri onun yeni formalar, yeni konstruktiv yollar axtarışını əks etdirməklə müəllifin yaradıcılığının genişmiqyaslı olduğunu və rəngarəngliyinə nümayiş etdirir. Simfonik, vokal və kamera-instrumental əsərlərin müəllifi olan A.Məlikov hələ öz yaradıcılıq yolunun başlanğıcında "Məhəbbət əfsanəsi" baleti ilə ümumdünya şöhrəti qazanmışdır. A.Məlikovun respublikamızın xaricində dəfələrlə ifa olunan və istedadla yazılmış, parlaq fərdi xüsusiyyətlərə malik əsərlər kimi qeyd edilən simfonik və vokal əsərləri, sübhəziz ki, diqqətə layiqdir. Bu əsərlər milli musiqi xəzinəmizdə layiqli yerlərdən birini tutur.

A.Məlikov simfoniyaların, simfonik poemaların, "Yer üzündə iki nəfər", "Əlibabə və qırx quldur" baletlərinin və "Ləpələrlər" musiqili komediyasının, "Torpağın səsi" kantatasının, romansların, mahnıların, instrumental əsərlərin, çoxlu kinofilmlərə və dram tamaşalarına yazılmış musiqinin müəllifidir.

A.Məlikov öz yaradıcılığını Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında müəllimlik fəaliyyəti ilə müvəffəqiyyətlə uyğunlaşdırır: hazırda o, bəstəkarlıq kafedrasının müdiri və professorudur. A.Məlikovun əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində – Rusiya, ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Yaponiya, Türkiyə, Braziliya, Avstriya, Norveç, Finlandiya, İtaliya, Misir, Tailand, Yuqoslaviya, Bolqarıstan, Rumıniya, Macarıstan, Çexiya, Slovakiya, Polşa, Almaniya, Özbəkistan, Qazaxıstan, Moldova, Ukrayna və Gürcüstanda ifa olunmuşdur.

Bəstəkar fəal musiqi yaradıcılığına görə 1965-ci ildə Azərbaycan SSR Əməkdar incəsənət xadimi adına layiq görülmüş, 1971-ci ildə "Şərəf Nişanı" ordeni ilə təltif olunub, 1978-ci ildə Azərbaycan SSR Xalq artisti adına layiq görülmüş, 1979-cu ildə professor adını alıb. 1982-ci ildən ömrünün sonunadək Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında (indiki Musiqi Akademiyasında) bəstəkarlıq kafedrasının müdiri işləyib. 1986-cı ildə Azərbaycan SSR Dövlət mükafatına və SSRİ Xalq artisti adına layiq görülmüş, "Şöhrət", "İstiqlal" və "Heydər Əliyev" ordenlərlə təltif olunub, 2001-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, 2014-cü ildən həqiqi üzvü (akademik) olmuşdur.

Arif Məlikov 2019-cu il may ayının 9-da, 85 yaşında vəfat etmiş, Bakımın 1-ci "Fəxri xiyabanında" dəfn olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Qasımova S., Bağırov N. Azərbaycan sovet musiqi ədəbiyyatı, Bakı: Maarif, 1984.
2. Журнал «Баку». Март-апрель 2011
3. <http://medeniyyet.az>
4. <http://azteatr.musiqi-dunya.az>
5. <https://525.az>
6. <https://wikipedia.anarim.az>
7. <https://az.trend.az>
8. <http://www.muz.tv.az>
9. <http://modern.az>

**Naxçıvan Dövlət Universiteti
Naxçıvan Dövlət Universitetinin dissertantı
fazilasadov@hotmail.com*

Fazil Asədov

WELL KNOWN COMPOSER, ARİF MALİKOV

Arif Malikov is an outstanding Azerbaijani composer, who began his career in the late 1950s and early 1960s. Malikov entered the music world as a talented composer. Malikov has appealed to almost all genres of music in his music career. Malikov continues his pedagogical activity besides being a composer. The composer is also an amazing conductor and artist. Conductor's love in the composing is driven by his sympathy for his moistra Niyazi. He has performed as a conductor in many countries.

According to the nature of his creativity, Malikov is a symphony composer. Malikov's works illustrate the genesis and genre of creativity by exposing the new forms, the search for new constructive ways. Malikov's works reflect his search for new forms and new constructive ways, demonstrating the author's extravagance and diversity. Malikov, who is the author of symphonic, vocal and camera-instrumental works, has gained the glorious fame with the tragedy of "Legend of Love" in the beginning of his creative career.

Keywords: *Arif Malikov, orchestra, music, composer*

Фазил Асадов

ВСЕМИРНО ИЗВЕСТНЫЙ КОМПОЗИТОР АРИФ МЕЛИКОВ

Популярность известного Азербайджанского композитора Арифа Меликова берет начала к концу 50-тых, начала 60-х годов до наших дней. Ариф Меликов в мировой музыкальный мир вступил как всемирно выдающийся композитор. В своих произведениях Ариф Меликов обрящаяся во все музыкальных жанры. Помимо композиторство Ариф Меликов занимался педагогической деятельностью. У композитора было большое желание к искусству – дирижерству и художественного мастерства. Композитор как и моэстро Ниязи выступал в зарубежных странах, рекламировал свои произведения как дирижер.

AXTARIŞLAR • RESEARCHES • ПОИСКИ

Ариф Меликов большое внимание уделял симфоническому жанру. В своих симфонических, вокальных и камерно-инструментальных произведениях таких как балет «Легенда о любви» принес международную славу великому Азербайджанскому композитору Арифу Меликову.

Ключевые слова: *Ариф Меликов, оркестр, музыка, композитор*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim olunmuşdur)

Daxilolma: *İlkin variant 19.04.2019*

Son variant 24.06.2019

AXTARIŞLAR • RESEARCHES • ПОИСКИ